

DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-2-02>
УДК 351.87:342.7

Коваленко Микола Миколайович

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри економічної теорії та публічних фінансів
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2845-6993>
e-mail: kovnn1@i.ua

Мартиненко Наталія Василівна

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування,
провідний науковий співробітник Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
вул. Золочівська, 8а, м. Харків, 61177, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3234-0689>
e-mail: natalmartynenko@gmail.com

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОБРОБКИ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ НОРМ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. У статті основна увага приділяється аналізу чинників забезпечення прав людини, які формуються в рамках міжнародно-правових відносин. Розвиток геномних досліджень та розширення їх застосування у вітчизняній судовій практиці представляє собою досить новий напрям досліджень у сфері публічного управління та адміністрування. На основі синтезу загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження сформульовано та обґрунтовано принципи регулювання відносин щодо обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні з урахуванням загроз відносно дотримання гідності та прав людської особистості, а саме: пріоритет життя та здоров'я громадян над інтересами науки та суспільства при проведенні молекулярно-генетичних експертиз (досліджень); конфіденційність або захист генетичної інформації кожного громадянина як частини персональних даних; рівність громадян незалежно від генетичних особливостей; гарантії недоторканості особи при використанні геномних технологій; дотримання прав та свобод людини та громадянина в ході реалізації прав і свобод інших осіб; гарантії доступності громадянина до власної генетичної інформації; превентивні дії держави щодо захисту громадян від ризиків втрати, пошкодження, перекручення, неправомірного використання, несанкціонованого доступу до геномної інформації; обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями. В умовах імплементації міжна-

родно-правових норм, запропоновані принципи набувають особливого значення, оскільки дозволяють зберегти збалансованість правового регулювання та служать орієнтиром для правозастосування. Висунута нами пропозиція відносно застосування низки принципів обробки геномної інформації людини має бути закріплена у Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що сприятиме утворенню правових засад генної ідентифікації, обов'язкової та добровільної геномної реєстрації, а також успішній імплементації міжнародно-правових норм у національну систему права.

Ключові слова: *правове регулювання, реєстрація геномної інформації людини, біоетика, конфіденційність, молекулярно-генетична експертиза, міжнародно-правові стандарти, захист прав людини.*

Як цитувати: Коваленко М.М., Мартиненко Н.В. Основні принципи правового регулювання у сфері обробки геномної інформації людини в контексті імплементації міжнародно-правових норм до національного законодавства. *Теорія та практика державного управління.* 2022. Вип. 2 (75). С. 22–38. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-2-02>

Вступ. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну актуалізувало широке коло проблем, пов'язаних з охороною прав і свобод громадян. Складна військова та криміногенна ситуація призвела до незворотної втрати великої кількості людей внаслідок загибелі та зникнення безвісті.

Дані офіційної статистики наголошують на великій кількості загиблих та зниклих безвісті. Але неофіційні цифри можуть бути на значний відсоток вищими. Тому забезпечення розслідування злочинів у кримінальних провадженнях загибелі та безвісного зникнення людей та організація проведення відбору зразків біологічного матеріалу у близьких родичів з метою подальшого встановлення їх генетичних ознак та направлення їх до центрального обліку є дуже актуальним питанням та потребує вдосконалення дієвої системи ідентифікації.

Регулювання геномних досліджень є важливим теоретичним і практичним завданням науки державного управління. Актуальними питаннями є не тільки вироблення порядку організації, здійснення геномних досліджень або проведення конкретних процедур, заснованих на використанні їх результатів, а й визначення загальних підходів до такого регулювання. Питання реєстрації геномної інформації людини набувають все більшої актуальності, оскільки генетична ідентифікація набуває суттєвого значення при розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, встановленні особистості невідомих трупів людей, їх останків. Реєстрація геномної інформації, безумовно, має великий потенціал, проте її розвиток пов'язаний із низкою досить серйозних проблем правового, етичного, соціального, культурного, фінансового характеру.

З огляду на реалії української дійсності, пов'язані з прямим застосуванням збройної сили проти України, активізацією євроінтеграційного та євроатлантичного процесів, іншими чинниками, існує потреба в усесторонньому дослідженні міжнародних стандартів регулювання правових засад геномних досліджень з метою напрацювання пропозицій для України відносно основних принципів правового регулювання у сфері обробки геномної інформації людини.

Огляд літератури. Різними аспектами правової проблематики у сфері геноміки останнім часом в Україні займається значна кількість учених, серед яких: Гусева В. О. проаналізувала зарубіжний досвід використання ДНК-обліків під час розслідування кримінальних правопорушень й обґрунтувала можливості та доцільність його застосування в Україні [9]; Канава О. Ю. висвітлив проблемні питання при проведенні молекулярно-генетичної експертизи з метою ідентифікації безвісти зниклих осіб [15]; Степанюк Р. Л., Іонова В. В. здійснили науковий аналіз й узагальнення існуючих у вітчизняній слідчій та експертній практиці проблем, пов'язаних із залученням експерта-генетика на стадії досудового розслідування, а також розроблення рекомендацій із їх вирішення [11]; Дубонос К. В. досліджено розроблення науково обґрунтованих положень і рекомендацій щодо використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України під час розслідування кримінальних правопорушень [1]; Котляренко Л. Т., Кофанов А. В. зазначили, що вирішення проблеми ідентифікації військовослужбовців у сучасних умовах повинно здійснюватися інноваційно та комплексно, шляхом прийняття Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який би визначав цілі, принципи, види такої реєстрації, встановлював основні вимоги до її проведення, закріплював поняття й статус генетичних даних людини, умови та порядок їх отримання, зберігання й використання, а також відносив військовослужбовців, військовозобов'язаних і призовників до тієї категорії осіб, яка підлягає першочерговій геномній (генетичній) реєстрації в обов'язковому порядку [8]; Степанюк Р. Л., Щербаковський М. Г., Кикинчук В. В., Лапта С. П., Гусева В. А. дійшли висновку, що на шляху використання молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному судочинстві існує чимало непростиких перешкод, але, незважаючи на їх наявність, унікальні можливості методу ДНК-аналізу дозволили їй зайняти значне місце в арсеналі судово-експертної практики України так само, як і в інших розвинених країнах світу [16] та інші. Проте вітчизняні дослідники рідше проводять наукові розвідки міжнародних стандартів правового регулювання у сфері обробки геномної інформації людини з ціллю вироблення пропозицій для України. У зв'язку з цим та зважаючи на те, що законодавство, яке регламентує генетичні дослідження та права їх учасників, знаходиться на стадії формування, розробка системи принципів правового регулювання, на яких воно може бути засноване, набуває першочергового значення.

Метою статті є дослідження норм міжнародного права щодо регулювання правових засад геномних досліджень та обґрунтування пропозицій щодо впровадження принципів правового регулювання у сфері обробки геномної інформації людини в Україні.

Методологічною основою досягнення поставленої мети стало використання низки загальнонаукових підходів та спеціальних методів дослідження: системний та функціональний підходи; методи порівняльного аналізу, правового моделювання та прогнозування, синергетики, теоретичного моделювання, екстраполяції та юридичної інтерпретації. За допомогою перелічених підходів та методів дослідження стало можливим вироблення оптимальних пропозицій для України відносно основних принципів правового регулювання у сфері

обробки геномної інформації людини в контексті імплементації міжнародно-правових норм.

Основні результати дослідження. 9 липня 2022 року Верховною Радою України прийнято важливий для сфери експертно-криміналістичної діяльності та правоохоронної системи Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі – Закон) [12]. Закон спрямований на покращення роботи з розшуку зниклих безвісти та ідентифікації невпізнаних трупів людей, удосконалення роботи правоохоронних органів із розслідування злочинів та встановлення осіб, які їх вчинили. Закон дозволяє здійснювати обов'язковий відбір біологічного матеріалу у військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, а також членів добровольчих формувань територіальних громад для подальшої ідентифікації у разі необхідності. Саме цей Закон закладає правові засади генної ідентифікації, обов'язкову та добровільну геномну реєстрацію.

В преамбулі Закону зазначається:

«Цей Закон визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні» [12].

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону:

«Державна реєстрація геномної інформації проводиться з метою:

- 1) ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- 2) розшуку осіб, зниклих безвісти;
- 3) ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини;
- 4) ідентифікації осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе» [12].

Без зміни зазначеної мети Закону перелік фізичних осіб, які підлягають геномній реєстрації, не може бути розширено.

Генетичні технології впливають на різні суспільні відносини: надання медичної допомоги, забезпечення біологічної безпеки, боротьба зі злочинністю, ідентифікація невпізнаних трупів людей та ін. Геномна реєстрація, що зародилася як частина криміналістичної ідентифікації особистості, активно розвивається, у зв'язку з чим виникає комплекс правових, організаційних, фінансових проблем, які потребують вирішення [3, 4].

Для ґрунтовного законодавчого регулювання відносин щодо обробки геномної інформації людини важливе значення набувають правові принципи.

В ч. 1 ст. 3 Закону зазначені принципи державної реєстрації геномної інформації:

«Державна реєстрація геномної інформації проводиться з дотриманням прав і свобод людини і громадянина та відповідно до таких основних принципів: верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; гуманізму; конфіденційності, у тому числі захищеності персональних даних» [12].

Зважаючи на конструкцію норми ч. 1 ст. 3 Закону, наведений список є вичерпним. Перелічені принципи не мають специфіки, що властива саме проведенню реєстрації геномної інформації, а стосуються будь-якої дозволеної на території України діяльності.

Правові основи геномних досліджень регламентовані у міжнародних документах загального характеру: Загальній декларації прав людини 1948 р. [2], а також у спеціальних актах: Загальній декларації про геном людини та права людини 1997 р. [21]; Міжнародній декларації про генетичні дані людини 2003 р. [19]; Загальній декларації про біоетику та права людини 2005 р. [20] та інших. Саме у цих рамкових документах ООН містяться основні засади, що впливають на зміст законодавства країн – членів ООН.

Питання геномних досліджень знаходять свій відбиток не тільки у рішеннях ООН, а й на рівні правотворчості Ради Європи: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6], Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенції про права людини та біомедицину [5], Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) [17] та інших.

Зазначені акти дозволяють детально регламентувати захист прав людини при проведенні геномних досліджень та наголошують на пильному інтересі міжнародного співтовариства до регулювання відносин у галузі геноміки та на дотриманні базових міжнародних юридичних норм та принципів у зазначеній сфері правовідносин.

Принципи значною мірою впливають на сучасну організацію правового життя, служать орієнтиром для законодавця при подоланні правових колізій та прийнятті рішень в умовах правових прогалин.

Одним із напрямів удосконалення правового регулювання генетичних досліджень та їх використання в науковій практиці є інкорпорація міжнародно-правових норм у систему законодавства України. При цьому необхідно враховувати, що розвиток самих міжнародних стандартів прав людини в нових галузях регулювання не є лінійним процесом. Це досить суперечливий і складний період вироблення нових формулювань та наповнення їх юридичним змістом, а також адаптації національних правових систем до нових вимог. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує питання виявлення актуальності права та його закріплення.

Вважаємо, що доцільно сформулювати та обґрунтувати принципи правового регулювання обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні з урахуванням охоплення всіх прав громадян.

Принцип пріоритету життя та здоров'я громадян над інтересами науки та суспільства при проведенні молекулярно-генетичних експертиз (досліджень).

Так, у ст. 3 Загальної декларації прав людини проголошено:

«Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [2].

У ст. 2 Конвенції про права людини та біомедицину закладено її основоположний принцип, що проголошує:

«Інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки» [5].

Відповідно до ст. 10 Загальної декларації про геном людини та права людини: «Ніякі дослідження, що стосуються геному людини, так само як і жодні прикладні дослідження в цій галузі, особливо в сферах біології, генетики та медицини, не повинні превалювати над повагою до прав людини, основних свобод і людської гідності окремих людей або, у відповідних випадках, груп людей» [21].

Молекулярно-генетичні дослідження слід не проводити або припинити проведення, якщо це загрожує життю та здоров'ю громадянина, незважаючи на інтерес науки та суспільства.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону:

«Проведення державної реєстрації геномної інформації не повинно становити небезпеку для життя і здоров'я людини, принижувати її честь та гідність» [12].

Генетика і геномні дослідження настільки тонка і делікатна галузь, в якій особливо важливо захистити права людини, і не тільки будь-якої конкретної особистості, а й права членів її сім'ї, її прямих нащадків у кількох поколіннях.

Принцип конфіденційності або захисту генетичної інформації кожного громадянина як частини персональних даних.

Принцип конфіденційності виступає однією із фундаментальних етико-правових засад побудови взаємовідносин суб'єктів у багатьох секторах суспільного життя. Його суть, у самому загальному вигляді, полягає в тому, що певна інформація, отримана в процесі та (або) в результаті взаємодії (співробітництва) осіб, не підлягає свідомому чи випадковому розголошенню, а в ситуації необхідності передачі її третім особам має бути подана у обсязі та формі, що виключають її використання проти інтересів відповідного суб'єкта. Режим конфіденційності супроводжує всю сукупність дій, що здійснюються з генетичною інформацією, – її отриманням, обробкою, використанням, зберіганням та знищенням.

На сьогоднішній день проблема ефективної охорони прав громадян – володарів генетичної інформації (передусім на превентивній основі) та забезпечення збереження її конфіденційності гостро постає перед світовою спільнотою.

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6] права кожної особи на життя, свободу та особисту недоторканність були розділені та зафіксовані в окремих статтях, що особливо наголосило на значущості кожного з цих прав. Поряд із цим цивільні права були доповнені істотним правом на повагу до приватного та сімейного життя кожної людини. Саме ця Конвенція і стала джерелом тієї системи захисту персональних даних, якою вона є сьогодні.

В ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [6].

У ст. 7 Загальної декларації про геном людини та права людини закріплено: «Конфіденційність генетичних даних, що стосуються людини, чия особа може бути встановлена, і які зберігаються або піддаються обробці в наукових чи будь-яких інших цілях, повинна охоронятися відповідно до закону» [21].

Показові в цьому вимірі принципи, закріплені у ст. 5 Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року:

«1. Персональні дані необхідно:

(а) опрацьовувати у законний, правомірний і прозорий спосіб щодо суб'єкта даних («законність, правомірність і прозорість»);

(б) збирати для визначених, чітких і законних цілей і в подальшому не опрацьовувати у спосіб, що є несумісним з такими цілями; подальше опрацювання для досягнення цілей суспільних інтересів, цілей чи цілей наукового чи історичного дослідження або статистичних цілей не можна вважати, згідно зі статтею 89(1), несумісним з первинними цілями («цільове обмеження»);

(с) вважати достатніми і відповідними та обмежити їх мірою необхідності в них з огляду на цілі опрацювання («мінімізація даних»);

(д) вважати точними і, за необхідності, оновлювати; необхідно вживати усіх відповідних заходів для того, щоб забезпечити, що неточні персональні дані, зважаючи на цілі їхнього опрацювання, було стерто чи виправлено без затримки («точність»);

(е) зберігати в формі, що дозволяє ідентифікацію суб'єктів даних не довше, ніж це є необхідним для цілей їхнього опрацювання; персональні дані можна зберігати протягом більш тривалих періодів, доки їх опрацьовують винятково для досягнення цілей суспільних інтересів, цілей наукового чи історичного дослідження або статистичних цілей відповідно до статті 89(1) за умов вжиття відповідних технічних і організаційних заходів, передбачених цим Регламентом для гарантування прав і свобод суб'єкта даних («обмеження зберігання»);

(ф) опрацьовувати в спосіб, що забезпечує належну безпеку персональних даних, у тому числі, захист проти несанкціонованого чи незаконного опрацювання та проти ненавмисної втрати, знищення чи завдання шкоди, із застосуванням відповідних технічних і організаційних інструментів («цілісність і конфіденційність»» [17].

Загалом можна констатувати, що більшість міжнародних норм щодо забезпечення принципу конфіденційності мають декларативний характер, проголошуючи базові засади, якими слід керуватися при виробленні національного законодавства. Оскільки змістовна сторона та форми прояву даного принципу у сфері геномних досліджень мають певну специфіку (його трактування не настільки однозначне), правова регламентація відповідних положень потребує органічного підходу. Отже, лише вироблення комплексних заходів може забезпечити дотримання принципу конфіденційності при проведенні генетичних досліджень.

Режим конфіденційності в галузі геноміки пов'язаний з наявністю інших осіб, безпосередньо «залежних» від результатів генетичних досліджень. Це викликано тим, що відомості про геном однієї людини містять інформацію про геноми членів його сім'ї. Отримання та використання генетичних даних одночасно зачіпають інтереси групи осіб.

Відповідно до ст. 32 Конституції України:

«Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [7].

Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про інформацію»:

«Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження» [13].

Необхідно дотримуватись заходів щодо захисту приватного життя та неприпустимості розголошення відповідної інформації особами, які мають доступ до персональної генетичної інформації. Слід також враховувати, що обробка такої групи персональних даних здійснюється тільки з письмової згоди суб'єкта персональних даних.

Особлива значущість генетичної інформації вимагає запровадження спеціального режиму захисту її конфіденційності та, можливо, включення її в об'єкт охорони при формулюванні права на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Існує потреба в розробці системи ефективного контролю за виконанням принципу захисту генетичної інформації.

Принцип рівності громадян незалежно від генетичних особливостей.

Генетична дискримінація обмежує соціальні, професійні та деякі інші можливості людини. У цьому випадку права та свободи людини можуть бути порушені.

В ст. 2 Загальної декларації про геном людини та права людини закріплено:

«а) Кожна людина має право на повагу до її гідності та її прав, незалежно від її генетичних характеристик.

б) Така гідність незаперечно означає, що особистість людини не може зводитися до її генетичних характеристик, і вимагає пошани її унікальності та неповторності» [21].

Відповідно до ст. 6 Загальної декларації про геном людини та права людини:

«За ознакою генетичних характеристик ніхто не може зазнавати дискримінації, цілі чи результати якої є посяганням на права людини, основні свободи та людську гідність» [21].

У ст. 7 Міжнародної декларації про генетичні дані людини закріплено:

«(а) Необхідно всіляко прагнути до того, щоб генетичні дані людини та протеомні дані людини не використовувалися з метою, що носять дискримінаційний характер через те, що вони порушують або призводять до порушення прав людини, основних свобод чи людської гідності окремої особи, і щоб вони не використовувалися з метою, що ведуть до стигматизації тієї чи іншої особи, сім'ї, групи чи громади.

(b) У зв'язку з цим належна увага повинна приділятися результатам генетичних досліджень популяцій та генетичних досліджень моделей поведінки та інтерпретації отриманих у їх рамках результатів» [18].

Відповідно до ст. 1 Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини:

«Сторони цієї Конвенції захищають гідність і тотожність всіх людей та гарантують кожній особі – без дискримінації – повагу до її недоторканості та інших прав і основних свобод щодо застосування біології та медицини.

Кожна Сторона вживає у своєму внутрішньому законодавстві заходів, необхідних для введення в дію положень цієї Конвенції» [5].

У ст. 11 Конвенції про права людини та біомедицину закріплено:

«Будь-яка форма дискримінації особи за ознакою її генетичної спадковості забороняється» [5].

Забороняється дискримінація щодо громадянина як приватної особи та як члена групи за ознакою його генетичних даних у різних сферах.

Необхідно закріпити на законодавчому рівні заборону на дискримінацію вітчизняних громадян, іноземних громадян та осіб без громадянства за ознакою їхньої генетичної унікальності.

Принцип гарантії недоторканності особи при використанні геномних технологій означає заборону проведення молекулярно-генетичних досліджень без згоди (поєднання добровільності та обов'язковості при отриманні та використанні геномної інформації).

У п. (а) ст. 8 Міжнародної декларації про генетичні дані людини закріплено:

«Для збору генетичних даних людини, протеомічних даних людини або біологічних зразків за допомогою інвазивних або неінвазивних процедур, а також для їх подальшої обробки, використання та зберігання, будь то державними установами або приватними структурами, необхідно отримати попереднє, вільне, усвідомлене та ясно виражене згоду. Обмеження щодо цього принципу можуть встановлюватися у внутрішньому праві, яке не суперечить міжнародному праву в галузі прав людини, лише з вагомих причин» [10].

У ст. 5 Конвенції про права людини та біомедицину закріплено:

«Будь-яке втручання у сферу здоров'я може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи.

Такій особі заздалегідь надається відповідна інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризики.

Відповідна особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду» [5].

Окремі дії з геномними даними в обов'язковому порядку без згоди володаря даних допускаються у випадках, прямо передбачених законами, наприклад, у випадку обов'язкової геномної реєстрації.

Принцип, згідно з яким здійснення прав і свобод людини та громадянина не повинно порушувати права та свободи інших осіб.

Відповідно до ст. 10 Загальної декларації про геном людини та права людини:

«Ніякі дослідження, що стосуються геному людини, так само як і жодні прикладні дослідження в цій галузі, особливо в сферах біології, генетики та меди-

чини, не повинні превалювати над повагою до прав людини, основних свобод і людської гідності окремих людей або, у відповідних випадках, груп людей» [21].

У ч. 4 ст. 7 Закону закріплено:

«До відбору біологічного матеріалу як спеціалісти можуть залучатися:

- 1) уповноважені особи науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, судово-медичних установ, закладів охорони здоров'я;
- 2) уповноважені особи медичних та експертних служб Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України;
- 3) спеціалісти-криміналісти Національної поліції України;
- 4) уповноважені особи медичних служб Національної гвардії України» [12].

В кожній із трьох частин ст. 10 Закону зазначається, що молекулярно-генетична експертиза проводиться «... суб'єктами, до компетенції яких відповідно до законодавства України належить проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження)...»

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що відповідно до статті 7 Закону України «Про судову експертизу»:

«Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз» [14].

Судові експерти науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України здійснюють судово-експертну діяльність за спеціальностями, визначеними в Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей. Вказаний перелік містить експертну спеціальність «молекулярно-генетичні дослідження» [10].

На тлі загального зростання чисельності молекулярно-генетичних експертиз, зважаючи на повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України спостерігається збільшення кількості складних та особливо складних експертиз, таких як: ідентифікація останків людей, у тому числі, скелетованих, у сильному ступені обгорання, що тривалий час перебували у воді та в землі; ідентифікація змішаних слідів біологічного матеріалу різної природи на речових доказах; ідентифікація слідів, що зазнали гнильного розкладання. Об'єкти виявляються доволі складними в плані трудовитрат та інтерпретації результатів, оскільки, як правило, є змішаним матеріалом двох і більше осіб.

Принцип гарантії доступності громадянина до власної генетичної інформації.
Відповідно до ч. 1 ст. 27 Загальної декларації прав людини:

«Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами» [2].

У п. 6 ч. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права закріплено:

«1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного:
<...>

б) користуватися плодами наукового прогресу та його застосування» [17].

У ч. 2 ст. 10 Конвенції про права людини та біомедицину закріплено:

«Кожна особа має право на ознайомлення із будь-якою зібраною про її здоров'я інформацією. Однак бажання осіб не отримувати такої інформації має також поважатися» [5].

У ст. 7 Міжнародної декларації про генетичні дані людини закріплено: «Нікому не може бути відмовлено у доступі до власних генетичних даних або протеомічних даних, за винятком випадків, коли ці дані незворотно відокремлені від відповідної особи, яка може бути ідентифікована як джерело таких даних, або коли відповідно до внутрішнього права обмежується такий доступ на користь охорони здоров'я населення, громадського порядку чи національної безпеки» [18].

Відповідно до зазначених положень кожна людина має право користуватися результатами наукового прогресу та їх практичного застосування. Право людини на отримання благ від наукового прогресу є юридично дієвим і накладає позитивні зобов'язання на органи влади та приватних осіб, що має першорядне значення для захисту інтересів суспільства та окремої людини в умовах широкого застосування результатів геномних досліджень.

Відповідно до ч. 8 ст. 18 Закону:

«Вилучення та знищення геномної інформації з Електронного реєстру, отриманої в результаті проведення добровільної державної реєстрації геномної інформації, здійснюються на підставі письмової заяви фізичної особи або її законного представника» [12].

Принцип превентивних дій держави щодо захисту громадян від ризиків втрачати, пошкодження, перекручення, неправомірного використання, несанкціонованого доступу до геномної інформації. Цей принцип включає розробку та застосування системи правових, організаційних, технічних та інших заходів для запобігання можливим негативним наслідкам проведення молекулярно-генетичних експертиз (досліджень).

Правове регулювання суспільних відносин у сфері геномних досліджень на сьогоднішній день суттєво запізнюється. Для забезпечення ефективного розвитку геномних досліджень та запобігання ризикам порушення прав людини слід розробити комплексну систему заходів, що включатиме окремі регулятивні інструменти щодо правового захисту учасників генетичних досліджень, заборони гендерної дискримінації, встановлення відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними генетичними утручаннями тощо.

Відповідно до ст. 14 Загальної декларації про геном людини та права людини: «Державам слід вживати відповідних заходів, які сприятимуть створенню інтелектуальних та матеріальних умов, що сприяють свободі проведення наукових досліджень, що стосуються геному людини, та враховувати при цьому етичні, правові, соціальні та економічні наслідки таких досліджень у світлі принципів, викладених у цій Декларації» [21].

У ст. 15 Загальної декларації про геном людини та права людини закріплено: «Держави повинні вживати відповідних заходів, що забезпечують рамки для безперешкодного здійснення наукових досліджень, що стосуються геному людини, з належним урахуванням викладених у цій Декларації принципів, щоб гарантувати дотримання прав людини та основних свобод і пошану людської гідності, а також охорону здоров'я людей. Такі заходи мають бути спрямовані на те, щоб результати цих досліджень використовувалися лише з мирною метою» [21].

Правове регулювання повинно випереджати технічні можливості. Слід знайти опорні точки для вибудовування нормативних зв'язків між прогностичною картиною розвитку суспільних відносин у сфері геномних досліджень (оскільки право має працювати на випередження запобігання ризикам і загрозам людській особистості, її гідності та правам) і дійсністю (оскільки право може регулювати лише ті відносини, які вже виникли і існують).

Необхідно враховувати можливість зловживань з боку органів влади, а також наявність помилок, дефектів, збоїв у процедурі реєстрації геномної інформації, в процесі зберігання конфіденційної інформації. Збої у роботі органів, установ, організацій також можуть призводити до порушення прав фізичних осіб внаслідок розголошення інформації або помилок у її інтерпретації.

В останні роки велика увага приділяється питанням збереження геномної інформації, її захисту від несанкціонованої передачі, використання, дискримінації та ін. Більшість з них поки що далека від практичного рішення, що також стримує розвиток геномної реєстрації. Досить широке поширення набуло хакерство, набирає обороти біохакерство (неправомірний доступ до інформації біологічного походження).

Правове регулювання має включати правила здійснення горизонтальних відносин рівноправних учасників та розробку заходів контролю та санкцій за неправомірне використання геномної інформації.

Принцип обміну геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями.

У ст. 18 Загальної декларації про геном людини та права людини закріплено, що всім державам слід, відповідним і належним чином, враховуючи викладені в цій Декларації принципи, докладати усіх зусиль для подальшого поширення в міжнародному масштабі наукових знань про геном людини, розмаїття людського роду та генетичні дослідження, а також зміцнювати міжнародне наукове та культурне співробітництво в цій новій для світу сфері людських відносин [21].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Основоположним принципом в усіх міжнародних правових актах, що стосуються геномних досліджень є те, що мета проведення молекулярно-генетичних експер-

тиз (досліджень) полягає в отриманні нових знань, але вона ніколи не повинна превалювати над правами і свободами людини. Наукові дослідження генетиків та широке застосування біотехнологій, заснованих на досягненнях геноміки, ставлять нові завдання перед теорією та практикою захисту прав людини як у міжнародному масштабі, так і безпосередньо перед правовою системою України.

Правове регулювання відносин щодо обробки геномної інформації людини в Україні має базуватися на таких принципах:

- пріоритет життя та здоров'я громадян над інтересами науки та суспільства при проведенні молекулярно-генетичних експертиз (досліджень);
- конфіденційність або захист генетичної інформації кожного громадянина як частини персональних даних;
- рівність громадян незалежно від генетичних особливостей;
- гарантії недоторканості особи при використанні геномних технологій;
- дотримання прав та свобод людини та громадянина в ході реалізації прав і свобод інших осіб;
- гарантії доступності громадянина до власної генетичної інформації;
- превентивні дії держави щодо захисту громадян від ризиків втрати, пошкодження, перекручення, неправомірного використання, несанкціонованого доступу до геномної інформації;
- обмін геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями.

В умовах напрацювання законодавства, що регламентує генетичні дослідження та права їх учасників, принципи набувають особливого значення, оскільки дозволяють зберегти збалансованість правового регулювання та слугують орієнтиром для правозастосування.

Запропоновані принципи правового регулювання відносин щодо обробки геномної інформації людини в Україні слід закріпити у Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що закладає правові засади генної ідентифікації, обов'язкову та добровільну геномну реєстрацію. Саме принципи правового регулювання дозволяють вирішувати спори за відсутності конкретних норм за аналогією права та складають основу побудови системи нормативних актів у галузі застосування геномних технологій, крім того, дають можливість тлумачення використовуваних оціночних понять та успішної імплементації міжнародно-правових норм.

Відповідно до розробленого, достатньо важливим постає питання щодо розробки та впровадження в Україні Єдиного електронного реєстру геномної інформації людини з урахуванням усіх можливих проблем та ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубонос К. В. Використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України під час розслідування кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081. / Київ, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 286 с.
2. Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення: 17.11.2022).

3. Коваленко М.М. Економічне врядування та публічні фінанси : навч.посіб. / М.М. Коваленко, М.В. Гончаренко. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2019. 240 с.
4. Коваленко М.М. Фінансова безпека держави в системі захисту національних інтересів / М.М. Коваленко, Н.В. Коваленко // Публічне управління: стратегія реформ 2020 : зб. тез XV Міжн. наук. конгресу, 23 квітня 2015 р.Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. С. 204–206.
5. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. Рада Європи, Європейський Союз; Конвенція, Міжнародний документ від 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text. (дата звернення: 17.11.2022).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 17.11.2022).
7. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4234>. (дата звернення: 17.11.2022).
8. Котляренко Л. Т., Кофанов А. В. Перспективи законодавчого забезпечення генетичної ідентифікації військовослужбовців. *Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів* : матеріали міжвідом. наук-практ. круглого столу (Київ, 25 лют. 2021 р.). Київ : НАВС, 2021. 200 с.
9. Перспективи впровадження зарубіжного досвіду використання ДНК-обліків у практику України. / В. О. Гусева. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 121–131.
10. Положення Про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 17.11.2022).
11. Призначення судової молекулярно-генетичної експертизи на стадії досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення / Р. Степанюк, В. Іонова. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Том 3. № 91. С. 307–319.
12. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-IX#Text> (дата звернення: 17.11.2022)
13. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. (дата звернення: 17.11.2022).
14. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 17.11.2022).
15. Проблемні питання проведення молекулярно-генетичних досліджень при ідентифікації безвісти зниклих осіб. / О. Ю. Канава *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 298–300.
16. Проблемы применения судебной молекулярно-генетической экспертизы в уголовном производстве Украины / Степанюк Р.Л. та ін. *Georgian medical news = Медицинские новости Грузии*. Тбілісі – New York, 2019. № 5 (290). С. 157–163.
17. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Європейський Союз; Регламент, Міжнародний документ від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text. (дата звернення: 17.11.2022).

18. International Declaration on Human Genetic Data. Actes de la Conférence générale, 32e session, Paris, 29 septembre-17 octobre 2003, v. 1: Résolutions. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133171_fre.page=49. (дата звернення: 17.11.2022).

19. Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels. Instruments des droits de l'homme. Nations Unies. 03.01.1976. URL: <https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>. (дата звернення: 17.11.2022).

20. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Records of the General Conference, 33rd session, Paris, 3-21 October 2005, v. 1: Resolutions. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000142825>. (дата звернення: 17.11.2022).

21. Universal Declaration on the Human Genome and Human Right. Records of the General Conference, 29th session, Paris, 21 October to 12 November 1997, v. 1: Resolutions. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110220>. (дата звернення: 17.11.2022).

Стаття надійшла до редакції 18.11.2022

Стаття рекомендована до друку 16.12.2022

Mykola Kovalenko, Doctor of Public Administration,
Department of Economic Politics and Management, Educational and Scientific Institute
«Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2845-6993> e-mail: kovnn1@i.ua

Natalia Martynenko, Ph.D in the field of Public Management and Administration,
Leading Researcher National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute»,
Zolochivska str., 8a, Kharkiv, 61177, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3234-0689> e-mail: natalmartynenko@gmail.com

BASIC PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION IN THE FIELD OF HUMAN GENOMIC INFORMATION PROCESSING IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL LEGAL NORMS TO NATIONAL LEGISLATION

Abstract. The article focuses on the analysis of human rights factors that are formed within the framework of international legal relations. The development of genomic research and expanding their application in domestic jurisprudence is a fairly new area of research in the field of public administration. On the basis of the synthesis of general scientific and specialized legal methods of research, the principles of regulation of relations on the processing of genomic information for human registration in Ukraine are formulated and substantiated, taking into account the threats to the dignity and rights of the human personality, namely: priority of life and health of citizens over interests of science and society in conducting molecular genetic examinations (research); confidentiality or protection of the genetic information of each citizen as part of personal data; equality of citizens regardless of genetic characteristics; guarantees of personality of person when using genomic technologies; observance of human and citizen's rights and freedoms in the exercise of the rights and freedoms of others; guarantees of a citizen's

accessibility to their own genetic information; preventive actions of the state to protect citizens from the risks of loss, damage, distortion, misuse, unauthorized access to genomic information; exchange of genomic information with other countries and international organizations. In the context of implementation of international legal norms, the proposed principles are of particular importance, since they allow to maintain the balance of legal regulation and serve as a guide for law enforcement. The proposal for the application of a number of principles of processing of human genome information must be enshrined in the Law of Ukraine «On State Registration of Genomic Information», which will facilitate the formation of legal bases into the national system of law.

Key words: *legal regulation, registration of genomic information, bioethics, confidentiality, molecular genetic expertise, international legal standards, human rights protection.*

In cites: Kovalenko M., Martynenko N. (2022). Basic Principles of Legal Regulation in the field of Human Genomic Information Processing in the Context of Implementation of International Legal Norms. *Theory and Practice of Public Administration*, 2 (75), pp. 22–38. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-2-02> [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Dubonos K. V. (2021). Vykorystannya baz biometrychnykh danykh pidrozdiliv Ekspertnoyi sluzhby MVS Ukrayiny pid chas rozsliduvannya kryminalnykh pravoporushen : dys. ... d-ra filosofiyi : 081. / Kyiv, Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv, 2021. 286 s. [in Ukrainian].
2. Zahalna deklaratsiya prav lyudyny OON (1948). Deklaratsiya, Mizhnarodnyy dokument vid 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].
3. Kovalenko M.M. (2019). Ekonomichne vryaduvannya ta publichni finansy : navch. posib. / M.M. Kovalenko, M.V. Honcharenko. – KH. : Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr». 240 s. [in Ukrainian].
4. Kovalenko M.M. (2015). Finansova bezpeka derzhavy v systemi zakhystu natsionalnykh interesiv / M.M. Kovalenko, N.V. Kovalenko // Publichne upravlinnya: stratehiya reform 2020 : zb. tez KHV Mizhn. nauk. konhresu, 23 kvitnya 2015 r. – KH.: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr». C. 204–206. [in Ukrainian].
5. Konventsiya pro zakhyst prav i hidnosti lyudyny shchodo zastosuvannya biolohiyi ta medytsyny (1997). Konventsiya pro prava lyudynyta biomedytsynu. Rada Yevropy, Yevropeyskyy Soyuz; Konventsiya, Mizhnarodnyy dokument vid 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text. (data zvernennya: 17.11.2022). [in Ukrainian].
6. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod (1950). (z protokolamy) (Yevropeyska konventsiya z prav lyudyny) Rada Yevropy; Konventsiya, Mizhnarodnyy dokument, Protokol vid 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].
7. Konstytutsiya Ukrayiny : Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4234>. (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].
8. Kotlyarenko L. T., Kofanov A. V. (2021). Perspektyvy zakonodavchoho zabezpechennya henetychnoyi identyfikatsiyi viyskovosluzhbovtziv. Vykorystannya dosyahnen` suchasnoyi nauky y tekhniky v rozkrytti zlochyniv : materialy mizhvidom. nauk.-prakt. kruhloho stolu (Kyiv, 25 lyut. 2021 r.). Kyiv : NAVS, 2021. 200 s. [in Ukrainian].

9. Perspektyvy vprovadzhennya zarubizhnogo dosvidu vykorystannya DNK-oblikiv u praktyku Ukrayiny (2021). / V. O. Husyeva. Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav. 2021. № 2 (119). S. 121–131.

10. Polozhennya Pro Tsentral'nu ekspertno-kvalifikatsiynu komisiyu pry Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny ta atestatsiyu sudovykh ekspertiv (2015) : nakaz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny vid 03.03.2015 № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].

11. Pryznachennya sudovoyi molekulyarno-henetychnoyi ekspertyzy na stadiyi dosudovoho rozsliduvannya: problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya (2020) / R. Stepanyuk, V. Ionova. Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. Tom 3. № 91. S. 307–319. [in Ukrainian].

12. Pro derzhavnu reyestratsiyu henomnoyi informatsiyi lyudyny (2022) : Zakon Ukrayiny vid 9 lypnya 2022 roku № 2391-IKH. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-IX#Text> (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].

13. Pro informatsiyu (1992) : Zakon Ukrayiny vid 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].

14. Pro sudovu ekspertyzu (1994) : Zakon Ukrayiny vid 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].

15. Problemni pytannya provedennya molekulyarno-henetychnykh doslidzhen pry identyfikatsiyi bezvisty znyklykh osib (2019). / O. YU. Kanava Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. 2019. № 5. C. 298–300. [in Ukrainian].

16. Problemy pryomenennya sudebnoy molekulyarno-henetycheskoy ékspertyzy v uholovnom proyzvodstve Ukrayny (2019) / Stepanyuk R.L. ta in. Georgian medical news = Medytsynske novosty Hruzyy. Tbylysy – New York, 2019. № 5 (290). S. 157–163. [in Ukrainian].

17. Rehlament Yevropeyskoho Parlamentu i Rady (YES) (2016) / № 679 vid 27 kvitnya 2016 roku pro zakhyst fizychnykh osib u zvyazku z opratsyuvannyam personal'nykh danykh i pro vil'nyy rukh takykh danykh, ta pro skasuvannya Dyrektyvy 95/46/YES (Zahal'nyy rehlament pro zakhyst danykh). Yevropeys'kyy Soyuz; Rehlament, Mizhnarodnyy dokument vid 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text. (data zvernennya: 17.11.2022) [in Ukrainian].

18. International Declaration on Human Genetic Data (2003). Actes de la Conférence générale, 32e session, Paris, 29 septembre-17 octobre 2003, v. 1: Résolutions. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133171_fre.page=49. (дата звернення: 17.11.2022).

19. Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels. Instruments des droits de l'homme (1976). Nations Unies. URL: <https://www.ohchr.org/fr/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>. (дата звернення: 17.11.2022).

20. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights (2005). Records of the General Conference, 33rd session, Paris, 3-21 October 2005, v. 1: Resolutions. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000142825>. (дата звернення: 17.11.2022).

21. Universal Declaration on the Human Genome and Human Right (1997). Records of the General Conference, 29th session, Paris, 21 October to 12 November 1997, v. 1: Resolutions. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110220>. (дата звернення: 17.11.2022).

The article was received by the editors 18.11.2022

The article is recommended for printing 16.12.2022